

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ЛЕГКА Оксана Володимирівна - докторант Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

УДК 342.5

В статті досліджено правову сутність основопологаючих принципів інституту адміністративної відповідальності шляхом проведення доктринального аналізу підходів до визначення їх поняття та класифікації, визначено їх завдання та значення для науки адміністративного права.

Ключеві слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правонарушення, принципи.

Постановка проблеми

Принципи є провідною категорією в адміністративному праві всіх континентальних європейських країн [1]. У принципах зміст права розкривається поглиблено, у них безпосередньо виявляється сутність права, його основи, закономірності суспільного життя, тенденції та потреби.

Принцип, як основне вихідне положення певної наукової системи чи теорії, містить у собі як суб'єктивний, так і об'єктивний зміст [2, с. 114]. Принцип в об'єктивному розумінні – це основне положення, передумова; в суб'єктивному розумінні – вихідний пункт, першооснова, найперше [3, с. 364]. Таке визначення принципу подають філософська література та популярні тлумачні словники. У найбільш узагальненій формі ними визначаються межі належного, об'єктивно необхідного й законного поведіння в праві, тобто окреслюються межі дії прав, обов'язків, відповідальності суб'єктів правовідносин і гарантії цих прав, обов'язків і відповідальності. У цьому сен-

сі принципи, по суті, виконують функцію правової основи, базису, на якому реалізується дія правових гарантій.

Принципи адміністративного права складають стійку основу, на якій здійснюється розробка й реалізація конкретних норм. Принципи вказують на вектор спрямованості чинного права, вони є втіленням докорінних соціальних цінностей, яким слугує право. Така фундаментальна значущість принципів впливає з їх тлумачення як першооснови усього, правила від якого не відступають. Не є виключенням і наука, в якій під поняттям «принцип» розуміють ті основні вихідні положення, що формують фундаментальні засади їх існування, розвитку чи застосування. Принцип (від лат. *prīncip* – початок основа) – вихідне положення будь-якого вчення, теорії, науки [4].

Сформовані в теорії права уявлення про юридичну відповідальність однозначно пов'язують її з примусовою діяльністю держави, реакцією на різного роду правопорушення з переважаючим акцентом на тому, що юридична відповідальність явище суто юридичне, таке, що не існує поза межами правової реальності. Дійсно, нормативні конструкції різних видів юридичної відповідальності є породженням діяльності законодавця, але існування самого принципу ідеї відповідальності обумовлено об'єктивними законами розвитку матеріального і духовного світу. Отже, необхідно виявити, так би мовити, концептуальні джерела юридичної

відповідальності, показати обумовленість її існування фундаментальними філософськими законами і на цій основі сформулювати основні принципи, що утворюють концептуальну модель юридичної відповідальності взагалі та адміністративної зокрема [5, с. 119].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У літературі питання принципів адміністративної відповідальності, в тому чи іншому аспекті, висвітлювали такі вчені як: А. П. Коренєв, В. Д. Сорокін, В. А. Лорія, Н. Г. Саліщева, Н. В. Хорощак, А. Т. Комзюк, С. Т. Гончарук, Д. Н. Бахрак, І. П. Голосніченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. А. Юсупов, Е. В. Додін та інші. Всі автори, не дивлячись на різні підходи до критеріїв класифікації цих принципів, все ж таки погоджуються з тим, що це окрема група основних засад адміністративного провадження. Однак, аналіз норм чинного законодавства і висловлених у науковій літературі точок зору дозволяє зробити висновок про те, що серед адміністративістів немає єдності у питанні як про кількість, так і назви принципів адміністративної відповідальності. Крім того, досить часто говорячи про принципові засади, вчені використовують різну термінологію.

Відповідно **метою** даної статті є доктринальне дослідження поняття принципів адміністративної відповідальності як правової категорії, встановлення їх завдання та значення для науки адміністративного права, а також виокремлення основоположних принципів, які притаманні інституту адміністративної відповідальності..

Виклад основного матеріалу

С. Т. Гончарук визначає і принципи адміністративної відповідальності, і принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення. До останніх він відносить такі принципи, як: законність, охорона інтересів особи і держави, об'єктивна (матеріальна) істина, публічність (офіційність), рівність усіх перед законом, гласність (відкритість), широка участь громадськості, зма-

гальність сторін, економічність та ефективність процесу, простота і швидкість тощо [6, с. 22].

І. П. Голосніченко та Я. Ю. Кондратьєв серед принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення називають такі: законність, охорона інтересів особи і держави, об'єктивна (матеріальна) істина, публічність (офіційність), гласність (відкритість), рівність усіх перед законом, національна мова, широка участь громадськості, двоступінчастість, змагання сторін, простота та швидкість [7, с. 123].

А. Т. Комзюк серед принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення виділяє: законність, розгляд справи про адміністративний проступок на засадах рівності громадян, презумпція невинуватості, забезпечення права на захист, встановлення об'єктивної (матеріальної) істини, публічність (офіційність), гласність (відкритість) розгляду справи, безпосередність, самостійність і незалежність суб'єктів адміністративної юрисдикції в прийнятті рішень і підпорядкування їх тільки закону, національна мова провадження [8, с. 48].

Деякі вчені виділяють принципи законодавства про адміністративні проступки, до яких відносяться такі принципи, як: законодавчого визначення поняття адміністративного проступку, об'єктивної істини, забезпечення громадянам права на правовий захист, юридичної вини, осудності, права оскарження в судовому та адміністративному порядку рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб, уповноважених розглядати і вирішувати справи про адміністративні проступки, відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями чи бездіяльністю органів (посадових осіб) під час здійснення ними своїх повноважень [9, с. 12].

Так, Д. Н. Бахрах вважає, що у сфері проваджень у справах про адміністративні правопорушення діють як загальні, так і специфічні, обумовлені їх завданнями, принципи. Відповідно до кола основних принципів відносить: 1) забезпечення законності; 2) принцип об'єктивної істини; 3) право на захист; 4) гласність провадження [10, с. 301, 307].

Вищенаведені наукові позиції свідчать, з одного боку, про правомірне явище, що в правовій науці науковці ведуть мову взагалі про принципи юридичної відповідальності, трансформуючи ці положення на галузеві види [6, с. 23], що, у свою чергу, дозволяє вести мову про універсальний характер принципів адміністративної відповідальності. Проте, з другого боку, як слушно з цього приводу відмічає Н. В. Хорощак, не дивлячись на спорідненість правових понять, використовуваних у законодавстві та юридичній літературі, всі вони мають особливі риси і власний зміст, тож не можна принципи, притаманні одному з них, ототожнювати з іншим. Така ситуація потребує введення певних критеріїв їх розмежування. Як наслідок, на думку вченої, необхідно визначитись, чи ведемо ми мову про принципи застосування адміністративних стягнень, чи в узагальненому вигляді говоримо про принципи притягнення до адміністративної відповідальності, чи говоримо лише про дотримання певних принципів на кожному етапі адміністративного процесу (проведення первинних процесуальних дій, застосування заходів забезпечення, розгляд справи про адміністративне правопорушення, винесення рішення по справі, застосування покарання) [11, с. 138].

Намагаючись дослідити природу принципів, їх взаємозв'язок з матеріальним правом та стадіями провадження, В. Перепелюк пропонує використання умовної класифікації, виділивши три групи принципів, а саме: соціально-правові принципи проваджень у справах про адміністративні правопорушення, загальні принципи проваджень та спеціальні принципи проваджень [12, с. 284].

Так, до соціально-правових принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення належать такі, що мають загальносоціальний характер і реалізуються під час провадження незалежно від рівня та місця розташування, обсягу повноважень органу (посадової особи). Важлива роль соціально-правових принципів обумовлена тим, що вони є основоположними соціальними (моральними та правовими) правилами не тільки в умовах про-

вадження у справах про адміністративні правопорушення, але й під час будь-якої адміністративної діяльності здійснюваної державою в особі її органів та посадових осіб. Відповідно, до соціально-правових принципів віднесено: гуманізм, соціальну справедливість, демократизм.

До загальних принципів проваджень у справах про адміністративні правопорушення: законності; публічності (офіційності); презумпції невинуватості; доведеності вини; всебічності, повноти та об'єктивності дослідження обставин справи; забезпечення кожному права на повагу його гідності; забезпечення кожній людині права на свободу та особисту недоторканність; рівності всіх учасників провадження перед законом та органами, які здійснюють провадження у справі; забезпечення особі, котра притягається до відповідальності, права на захист; забезпечення учасникам провадження права користуватися рідною мовою; обов'язковість рішень органів та посадових осіб, які ведуть провадження; забезпечення права на оскарження дій і рішень посадових осіб та органів, які здійснюють провадження у справі.

До спеціальних принципів у справах про адміністративні правопорушення належать поєднання гласності та конфіденційності; безпосередності дослідження доказів.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговує позиція Н. В. Хорощак, яка стверджує, що можна було б виділити в окрему групу процесуальні принципи – тобто такі основні засади, на які спираються при вчиненні процесуальних дій на різних стадіях адміністративного процесу. Та окремо відмежувати принципи притягнення до відповідальності – застосування адміністративних стягнень, на підставі проведених процесуальних дій і доведення вини суб'єкта адміністративного проступку [11, с. 139].

Висновки

Узагальнюючи науковий підхід стосовно визначення принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення, робимо висновок, що принципи даного провадження – це основні ідеї, положення, правила, якими керуються уповноважені

органи (посадові особи) при розгляді справ про адміністративні правопорушення, прийнятті рішень по цих справах і виконанні винесених постанов. Виходячи з такого розуміння, принцип, як правова категорія, є тією специфічною основою, на якій базується сам процес, тобто весь алгоритм дій, що визначені законом, як провадження у справах про адміністративні правопорушення. Адже юридичні наслідки для правопорушника настають лише внаслідок застосування адміністративних стягнень через певний механізм притягнення до адміністративної відповідальності.

Як наслідок, принципи інституту адміністративної відповідальності: 1) формуються з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина і нормального функціонування громадянського суспільства та держави; 2) установлюють керівні засади-настанови, що визначають найважливіші правила, за якими здійснюється та організується діяльність суб'єктів адміністративного права; 3) характеризуються прогресивністю, засвідчують ідеальні для умов сучасності основоположні засади поведінки суб'єктів адміністративного права, які є реально досяжними; 4) направлені на заповнення прогалин у чинному законодавстві.

Будучи засобами вираження сутності й об'єктивних процесів у здійсненні правових явищ, принципи стають вагомими рушіями механізму правового регулювання різних суспільних відносин, що складаються в процесі встановлення заходів юридичної відповідальності уповноваженими державними органами, визначення порядку їх реалізації, у процесі безпосереднього застосування заходів юридичної відповідальності, а також визначення компетенції, форм і методів діяльності суб'єктів застосування юридичної відповідальності.

Тому значення принципів інституту адміністративної відповідальності полягає в тому, що суб'єкти публічної адміністрації, по-перше, зобов'язані забезпечити фізичним і юридичним особам непорушність їх публічних прав і свобод; по-друге, не дозволяти при цьому, щоб ті самі порушували права і свободи третіх осіб; по-третє, забезпечити притягнення винних у скоєнні пра-

впорущень до адміністративної відповідальності, а коли потрібно – і до іншого виду юридичної відповідальності; по-четверте, створити умови для відновлення порушеного права.

Відповідно до основоположних принципів адміністративної відповідальності варто віднести такі принципи, як: гуманізм; законність; верховенство права; рівність усіх перед законом та органом, що вирішує справу; індивідуалізація адміністративного покарання; об'єктивність та неупередженість; публічність (офіційність) провадження; презумпція невинуватості; невідворотність застосування адміністративного стягнення до особи, щодо якої було доведено вину та протиправність поведінки; відповідність провини і покарання чи принцип пропорційності; усунення подвійності покарання.

Таким чином, неухильне слідування основоположним принципам інституту адміністративної відповідальності сприяє не тільки правильному, своєчасному та законодавчо обґрунтованому впливу на правопорушника (притягнення його до адміністративної відповідальності), а й гарантують об'єктивність вирішення справи, що, у свою чергу, сприяє підвищенню правової культури та поваги до закону та тих органів, які уповноважені забезпечувати його дотримання.

Література

1. Брэбан Г. Французское административное право / Гі Брэбан; под. ред. С.В. Боботова. – М. : Прогрес, 1988. – С. 138-260.
2. Гринчишин Д. Г. Короткий тлумачний словник української мови / Д. Г. Гринчишин. – К. : Рад. школа, 1988. – 229 с.
3. Губский Е. Ф. Краткая философская энциклопедия / Е. Ф. Губский – М. : Прогресс, 1994. – 576 с.
4. Український Радянський енциклопедичний словник. – К, 1989. – Т.3. – С. 195.
5. Лук'янець Д.І. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми право реалізації : дис. ... доктор. юрид. наук : 12.00.07 / Лук'янець Дмитро Миколайович. – К., 2007. – 410 с.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено правову сутність основоположних принципів інституту адміністративної відповідальності шляхом проведення доктринального аналізу підходів щодо визначення їх поняття та класифікації, визначено їх завдання та значення для науки адміністративного права.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, принципи.

SUMMARY

The article investigates the legal essence of the fundamental principles of the institute of administrative responsibility by conducting a doctrinal analysis of approaches to the definition of their concept and classification, their tasks and values for the science of administrative law are determined.

Key words: administrative responsibility, administrative offenses, principles.

6. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України : навч. посіб. / С. Т. Гончарук. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1995. – 390 с.

7. Голосніченко І. П. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ : Загальна частина: [підручник] / І. П. Голосніченко, Я. Ю. Кондратьєв. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1995. – 177 с.

8. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції : поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: [монографія] / А. Т. Комзюк, О. М. Бандурка. – Харків : ХНУВС, 2002. – 336 с.

9. Тараненко С. Новий погляд на принципи захисту прав і свобод громадян у законодавстві про адміністративні проступки // Право України. – 1999. – №9. – С. 12

10. Бахрах Д. Н. Административное право: [учебник] / Д. Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1996. – 356 с.

11. Хорощак Н. В. Адміністративні стягнення та їх застосування: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Хорощак Наталія Володимирівна. – К., 2003. – 210 с.

12. Перепелюк В. Г. Адміністративний процес : Загальна частина: [навч. посіб.] / В. Г. Перепелюк. – Чернівці : Рута, 2003. – 367 с.